

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE ȘI CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

Rezumat

TITUS POPOVICI

Studiu monografic

(Prozatorul și periculosul joc al extremelor)

Coordonator științific,
Prof. univ. dr. Constantin Cubleşan

Doctorand,
Vladislav-Mihuț (Hassoun) Anca

ALBA IULIA

2016

Cuprins

ARGUMENT	7
PARTEA I. PROZA ÎNAINTE DE 1989	18
Capitolul I. Literatura „de partid”	18
1. „Schițe”	18
2. „Povestiri”	24
Capitolul II. Literatura subversivă.....	28
1. „Străinul”	28
1.1. Delimitări teoretic-conceptuale	28
1.2. O lume în detalii și problemele acute ale eului	33
1.3. Tipologii narative	48
1.3.1. Scrisorile – joc al măștilor	54
1.4. Conștiința scrisului	57
1.4.1. Scrisul ca vină.....	58
1.5. Strategii auctoriale	60
1.6. Analepsa	65
1.6.1. Inițierea în eros	66
1.6.2. Iubirea ca inițiere	67
1.6.3. Literatura, inițierea spre o prietenie adevărată	68
1.6.4. Reminiscențele războiului – inițierea propriei revolte	69
1.7. Bildungsromanul sau falsa inițiere în comunism	70
1.8. Fresca socială sau tragicomedia	76
1.9. Adevărata inițiere în comunism.....	78
1.10. Etic și estetic	83
1.10.1. Andrei și străinul camusian	83
1.10.2. Impunerea esteticului.....	85
2. „Setea”	88
2.1. „Marii înfrânți ai lumii totalitare”	90
2.1.1. Ultima țărăncă.....	90
2.1.2. Ultimul țăran.....	96
2.1.3. Intelectualul decadent	99
2.2. Marii înfrânți ai Istoriei	103

2.2.1. Micul intelectual comunist	103
2.2.2. Țăranul „dumirit”	105
2.3. Eroul colectiv.....	107
2.3.1. Mulțimi haotice	108
2.3.2. Mulțimi organizate	111
2.4. Utopia tradițională vs. utopia comunistă.....	113
2.5. Utopia comunistă vs. utopia capitalistă	115
2.6. Etic și estetic.....	117
2.7. Premii și canonizare vs. izgonirea din <i>cetate</i>	119
Capitolul III. Literatură tolerată	122
1. „Moartea lui Ipu”	122
1.1. Perspective și viziuni	124
1.1.1. Viziune faulkneriană.....	124
1.1.2. Tipologii narative	126
1.1.3. Utopie vs. realitate.....	127
1.1.3.1. Scrisul ca vină.....	129
1.2. Lumea lui Maupassant.....	131
1.2.1. Marginalii vs. „ticăloșii cinstiți”	133
1.3. Despre copilărie, nebunie și alți demoni	135
1.3.1. Copilărie și <i>copilăreală</i>	136
1.3.2. Ne-bunul și nebunia.....	137
1.3.3. Moartea și umanitatea.....	139
PARTEA A II-A. PROZA DUPĂ 1989	143
Capitolul IV. Literatura „textualistă”	143
1. „Cutia de ghete”	143
1.1. Roman al limbajului	145
1.1.1. Trucaje textualiste.....	147
1.1.2. Un alt <i>pre-text</i>	148
1.2. Imagini ale cotidianului	151
1.2.1. „Transmisiuni directe”	153
1.3. Utopie vs. realitate.....	156
1.3.1. Dedublare schizoidă	158
1.4. Jocurile cu limbajul	162

Capitolul V. Literatură postmodernă	164
1. „Cartierul Primăverii. Cap sau pajură”	164
1.1. Între mitizare și demitizare	164
1.1.1. Fragmente și fragmentări	168
1.1.2 . (Dez)iluzii narative	169
1.2. Tranzițiile nasc <i>oameni noi</i>	174
1.2.1. Digresiuni	182
1.3. Amor omnia vincit.....	184
1.4. Un personaj rocambolesc.....	188
1.4.1. O poveste picarescă	192
1.5. Critică și autocritică.....	198
1.5.1. Un prozator al extremelor vs. o critică a extremelor	201
Capitolul VI. Literatură confesivă	204
1. „Cartea de la Gura Zlata”	204
1.1. „Vânătorul și pescarul sportiv”.....	205
1.1.1. Patimă, noblețe, artă	206
1.1.2. Ecologie umană	207
1.1.3. Proza vânătoarească și poezia naturii.....	209
1.2. „Râul uitării”	210
1.2.1. „A trăi pentru a-ți povesti viața”	213
1.2.1.1. Povestirea în ramă	214
1.2.1.2. Falsa povestire în ramă sau metapovestirea	216
1.2.2. Tablouri, portrete și istorii	218
1.2.3. Digresiuni	220
2. „Disciplina dezordinii”	228
2.1. Între mistificare și demistificare	228
2.2. Recuperarea unei biografii	231
2.2.1. Recuperarea copilăriei	234
2.2.2. <i>Ficționalizarea</i> copilăriei	236
2.2.3. Convertirea politică	238
2.2.4. Ani universitari	242
2.3. Despre scriitori și alți oameni de ieri.....	245
2.4. O lume ieșită din țâțâni.....	249
2.5. Aceeași <i>disciplină a dezordinii</i> sau scindarea eului?	253

CONCLUZII	260
BIBLIOGRAFIE	265
I. Opera lui Titus Popovici.....	265
II. Bibliografie critică și teoretică	266

Rezumat

Cuvinte-cheie: Titus Popovici, comunism, postcomunism, anticomunism, realism socialist, literatura română postbelică, subversivitate, autor concret, autor abstract, ironie, parodie, autoparodie, satiră, stilul indirect liber, jocul perspectivelor narrative, polifonie, joc al limbajului, textualism, postmodernism, literatură memorialistică, metaficțiune istoriografică, autoficțiune, etic, estetic, est-etic, revizuiți.

Sufocată vreme de patru decenii de cel mai obtuz regim politic cu putință, literatura română a suferit mutații extreme care i-au schimbat rolul și rostul, stopându-i și evoluția firească. Dictatura comunistă le-a suprimat scriitorilor liberul arbitru în actul creator, obligându-i să scrie o literatură politică care să promoveze ideologia oficială. Și pentru că ideologia comunistă își reformează de mai multe ori viziunile, nu se poate vorbi nici de o unică și unitară traiectorie a literaturii în timpul dictaturii. Ceea ce rămâne o constantă, însă, e tocmai cenzura, scriitorii neavând niciodată libertate deplină, iar dacă autonomia esteticului s-a manifestat în unele cazuri, a fost cu voie de la partid sau în urma unui compromis făcut de scriitor, adică tot pe baza unui pact cu puterea. În acest climat exasperant și acultural, scriitorii au fost nevoiți să sape tranșee pentru a descoperi oaze de libertate în care să-și manifeste literaritatea, dar și să găsească metode prin care să ocolească sau să submineze doctrina politică, metode ce se cereau mereu reconfigurate. Și totuși, în cea mai absurdă perioadă istorică a României au trăit și au scris unii dintre cei mai reprezentativi scriitori ai epocii noastre moderne, și s-au născut și alți scriitori, și s-a scris literatură, nu doar manifeste propagandistice, o literatură atipică ce-i drept.

Dacă pentru unii aceste mutații suferite de o literatură terorizată de factorul politic au reprezentat un necesar și provocator domeniu de cercetare, pentru alții tot ceea ce s-a scris în timpul comunismului trece la rebut, inclusiv literatura necompromisă a unui scriitor compromis. Imediat după Revoluția din 1989 începe un adevărat război discursiv cu privire la „procesul” literaturii din timpul comunismului, iar una dintre cele mai vocale tabere este reprezentată de adepții fundamentaliști ai *est-eticii* promovate de Monica Lovinescu. În 18 aprilie 1990, în ziarul „Dreptatea”, se publică o listă cu scriitorii care au colaborat cu regimul comunist, întocmită de Gheorghe Grigurcu, ca mai apoi, în 2 martie 1991, într-un articol din aceeași gazetă, vehementul critic să conchidă că „trădarea morală”

a acestora a dus la o alterare incontestabilă a esteticului din scrierile lor. Practic, susținătorii revizuirilor *est-etice* propun *lustrația* ca unică soluție pentru literatura compromisă. La celălalt pol, se află susținătorii principiului estetic al reevaluărilor critice și oponenții mișcării inițiate de Monica Lovinescu, pe care o acuză de militanșim politic. Într-un articol acid, intitulat „Cui i-e frică de Monica Lovinescu?”, apărut în „Adevărul” din 15 iunie 1991, Valeriu Cristea o numește pe fosta redactor de la Europa Liberă „o Ana Pauker a anticomunismului românesc”, susținând că literatura nu este pentru aceasta decât un pretext de a face politică. În acest context polemic, revista „Apostrof” inițiază la mijlocul anului 1991 o anchetă – „Revizuiri și supraviețuiri în cultura română contemporană” –, care vizează necesitate reevalurii literaturii și metodele prin care aceasta s-ar putea realiza. În răspunsurile numeroșilor critici literari, scriitori, intelectuali ai vremii, criteriul estetic este cel mai des invocat ca principal factor în judecata critică, deși se propun „n” variante de reevaluare, unele pornind chiar de la stabilirea gradului de complicitate al scriitorilor cu partidul.

După mai bine de douăzeci de ani de la stârnirea acestei polemici, ai zice că lucrurile s-au calmat, că reevaluarea a fost făcută și că lumea literară și-a continuat drumul, încheind capitolul comunismului. Dar, de fapt, se trăiește în continuare în postcomunism, înțelegând aici prin „post-” nu o depășire a fenomenului, ci o rămânere în proximitate lui. Disputele privind revizuirea literaturii sunt încă niște constante în paginile revistelor cultural-literare, cât și în orice studiu ce vizează literatura postbelică. În articolul intitulat „Revizuirile critice”, publicat în anul 2003, Nicolae Manolescu ajunge la concluzia că trei cauze majore au împiedicat în fond revizuirea literaturii scrise sub comunism: procesele morale – reevaluarea estetică a fost înlocuită cu cea etică, care țintește scriitorul ca om, nu opera sa; iraționalitatea pieței de carte – valoarea estetică nu garantează și succes în vânzări; problema canonului – în vizunea criticului de la „România literară”, revizuirea critică înseamnă și o încercare de a controla evoluția canonului literar.¹ Deși în acest articol Nicolae Manolescu pare să se distanțeze de critica *est-etică*, în practică (inclusiv în *Istoria... domniei sale*) devine un adept (poate mai moderat?) al acesteia.

În 2010, sub titlul „Iluziile revizionismului est-etic”, Paul Cernat realizează o istorie în trei părți a procesului revizuirilor, constatând că nu s-a făcut niciun pas înainte, ci, dimpotrivă, s-a ajuns la o contaminare a spațiului cultural postcomunist prin „întreținerea prelungită a unei confuzii deliberate între etic, estetic și politic”.²

¹ Nicolae Manolescu, *Revizuirile critice*, în „România literară”, nr. 6, 12-18 februarie 2003, p. 25

² Paul Cernat, *Iluziile revizionismului est-etic (III)*, în „Observator cultural”, nr. 541, 10 septembrie 2010, p. 6

În fine, polemica revizuirilor nu s-a încheiat și tocmai actualitatea ei perpetuă a generat și efecte pozitive: realizarea unor reevaluări critice juste și atragerea tinerelor generații spre un imperios și ofertant domeniu de cercetare.

Există numeroase studii care oferă o imagine de ansamblu asupra literaturii române din timpul comunismului, care clasifică literatura în funcție de etapele de evoluție sau involuție, care clasifică scriitorii în funcție de rolul pe care l-au jucat în susținerea sau subminarea doctrinei oficiale, care ierarhizează cele mai „dăunătoare” sau cele mai „curate” opere literare scrise în comunism etc., studii care, bineînțeles, stau la baza oricărei bibliografii critice privind literatura postbelică. Însă lipsesc revizuirile individuale, care pot modifica sau nuanța generalul, acele cazuri particulare care nu au puterea de a schimba canonul literar, dar au puterea de a satisface cititorul din orice epocă și dreptul la o justă reprezentare în istoria literaturii.

Un personaj controversat, al cărui nume este vehiculat și azi, dar nu neapărat în calitate de scriitor, ci de scenarist prolific al perioadei comuniste, Titus Popovici reprezintă un astfel de caz particular, un marginal care intrigă în primă instanță tocmai prin faptul că i se refuză un „proces” critic echitabil. Proza sa, nu foarte vastă de altfel, a fost receptată doar cu două măsuri, niciuna bazată pe o grilă autentică de lectură. Pentru că, Titus Popovici nu este *doar unul* dintre scriitorii care s-au manifestat artistic, social și politic în timpul unei dictaturi, ci poate fi considerat chiar *scriitorul ei canonic*. Dar această „canonizare” nu este rezultatul unei ierarhizări estetice, ci al unei judecăți politice. După 1989, în urma revizuirilor morale (veritabile reiterări ale proceselor ideologico-literare), Titus Popovici devine unul dintre cei mai contestați scriitori, fiind așezat în fruntea listei negre a oportuniștilor. Critica postdecembristă îi lipește eticheta de scriitor realist-socialist, deși după publicarea celor două romane, „Străinul” și „Setea”, Titus Popovici nu mai scrie literatură aservită, însă devine membru în C.C. al P.C.R. și acceptă ipostaza de scenarist de casă al regimului. Valoarea estetică a literaturii și talentul prozatorului nu au reușit să rupă bariera impusă de slăbiciunile și opțiunile politice ale omului, și astfel, până și cărțile postcomuniste ale lui Titus Popovici sunt citite prin grila *est-etică*, adică tot dintr-o perspectivă politică. Tocmai de aceea, în cadrul acestei cercetări doctorale, am încercat să dezvoltăm o recitare, o revizuire critică, nu ideologică, menită să deconstruiască și să ofere alternative interpretative perspectivelor analitice univoce: nici fetișizare a talentului scriitoricesc, în stare să tranșeze epocile, nici minimalizare a calității estetice sub vacarmul istoriei.

Prin urmare, lucrarea noastră se bazează pe o interpretare unitară a prozei lui Titus Popovici printr-un proces critic obiectiv și integrator, care combină studiul tematic, al imaginarului artistic și al viziunii despre lume cu analiza poeticii narative. Abordarea cronologică permite nu doar o coerentă recuperare și sistematizarea a operelor literare, ci și surprinderea evoluției creatoare a autorului nostru. Nu întâmplător, teza de față este structurată în două părți – „Proza înainte de 1989”, respectiv „Proza după 1989” – și șase capitole ale căror titluri anunță chiar etapele evolutive ale prozei lui Titus Popovici.

Totodată, lucrarea noastră vizează și configurare unui profil identitar al intelectualului Titus Popovici, ce se compune dintr-un destin unic al omului și un portret complex al scriitorului, reconstituite din interpretarea prozei memorialistice, concentrată în ultimul capitol al tezei, care întrește perspectiva monografică a cercetării noastre. În încercarea de a reda o cât mai coerentă imagine a impactului biografic asupra destinului literar al scriitorului, am considerat necesară reunirea sub același capitol a celor două cărți confesive ale autorului, nerespectându-se în acest caz principiul cronologic.

Titlul primului capitol, „Literatură «de partid»”, este suficient de grăitor pentru a da seama atât de contextul în care debutează scriitorul nostru (1950), cât și de genul de literatură cu care își începe cariera. Astfel, analizând schițele și povestirile din prima etapă a creației lui Titus Popovici, am constatat precaritatea lor literară. Fraza brută, expresia necizelată, tonalitatea imnică, sentimentalismul patetic, previzibilitatea tramei epice, personajele anoste le transformă în triste mostre de literatură de propagandă, fără vreo relevanță estetică. Ba mai mult, cunoscând personalitatea nonconformistă și spiritul batjocoritor al lui Titus Popovici, schițele aproape că par ironii acide și de un comic delirant la adresa societății comuniste și a scriitorilor ieșiți de pe băncile școlilor de partid.

Cu totul alta e situația romanelor realist-socialiste „Străinul” și „Setea”, așa-zise „proze fără autor”, publicate înainte de înnoirea literaturii de către generația șaizecistă – primul în 1955, iar al doilea în 1958. Această constatare nu intenționează să-l poziționeze pe Titus Popovici în postura unui deschizător de drumuri (nu e cazul), ci să puncteze importanța aparte pe care metoda de creație o dobândește într-o literatură atipică precum cea dintr-un regim totalitar. Tocmai de aceea, un studiu naratologic al celor două romane realist-socialiste ale lui Titus Popovici se dovedește eficient și relevant din mai multe considerente: utilizând o bibliografie teoretică de actualitate – atât în domeniul naratologiei, cât și în cel al esteticii receptării –, raportul viziune romanescă-viziune auctorială capătă valențe semnificative și în decodificarea strategiilor de subminare a ideologiei oficiale, cu implicații nu doar la nivelul conținutului și al mesajului, ci și la nivelul dimensiunii estetice.

Așa se justifică și titlul celui de-al doilea capitol al lucrării noastre: „Literatură subversivă”. Pe de o parte, atât „Străinul”, cât și „Setea” ar putea servi cu ușurință unei demonstrații menite să confirme identificarea, după cel de-Al Doilea Război Mondial, a creației literare cu propaganda de partid. Fără prea mari eforturi interpretative, în cele două ample narațiuni se pot identifica pasaje sau strategii discursive manipulative, urmărind impunerea unui mod de a gândi și întreținerea sentimentului de neputință, având drept consecință discreditarea umanității autentice prin amplificarea puterii ideologice. Pe de altă parte, analizate dincolo de tendenționismul lor, cu scopul decelării poeticii lor implicite, aceste două romane oferă șansa de a nuanța și de a relativiza prejudecățile despre Titus Popovici ori despre asumarea totală în scrierile sale a principiilor realismului-socialist. Ambele romane cuprind mai multe planuri și nivele narrative decât lasă să se înțeleagă critica partinică (post)comunistă. De pildă, în ambele romane, funcția de personaj-reflector este conferită nu doar comuniștilor, ci și nehotărâților și anticomuniștilor, reprezentanților vechii orânduiri, burghezilor, chiaburilor etc., iar din acest amalgam de perspective nu se impune una anume, iar dacă una e dominantă, cum e cazul *străinului* din romanul omonim, ea nu oglindește viziunea politică oficială, ci mai degrabă contradicțiile ei. Implicând constant și cvasi-programatic monologul interior și stilul indirect liber, precum și procedee aproape experimentale de subiectivizare a perspectivei narrative (cum ar fi scrisorile), autorul creează tensiune și incertitudine, o ambiguitate tipică mai degrabă arborescentelor proze moderniste, iar nu previzibilelor creații ideologizate.

Adeziunea la comunism are mereu la Titus Popovici ca preambul o critică a sa. Altfel spus, viziunea care condamnă sau aderă la ideologia comunistă nu-i aparține lui Titus Popovici, omul care a făcut parte din C.C în viața reală, ci îi aparține autorului abstract. Este nevoie de această disociere pentru o reevaluare imparțială a operei lui Titus Popovici, pentru că *lustrajia* nu este o soluție, cel puțin nu în cazul unei literaturi în care latura estetică devine perceptibilă până și la cel mai minimal nivel al discursului. În acest mod, nu doar că valoarea estetică a romanelor este atestată, ci facilitat este și un joc al ideilor care maschează mesaje subversive în diferitele voci narrative, relativizând astfel opțiunea ideologică a autorului, care pare a rămâne în aceeași stare interogativă ca personajele sale. Titus Popovici reușește poate, cu primele două romane, să se impună în lumea literară a epocii sale doar prin tratarea unor teme impuse de regimul oficial. Însă el depășește forma dictată de aceeași ideologie, și, astfel, fondul este îmbogățit și deschis nuanțurilor.

Între 1964 și 1971 are loc dezghețul ideologic, numit de Eugen Negrici și „relativa liberalizare”, explicabil în linii mari prin politica națională de „des-” sau „anti-” sovietizare începută de Dej și continuată de Ceaușescu, ce a favorizat și nașterea unei literaturi autentice care nu mai păstrează nicio legătură cu realismul socialist, numită de Ion Simuț „literatură evazionistă”. După publicarea romanului „Setea” în 1958, Titus Popovici părăsește scena literară, dedicându-se cinematografului, până în 1970, când revine cu nuvela „Moartea lui Ipu”, care confirmă că nu toată literatura din perioada comunistă e infestată ideologic. Așadar, prin această nuvelă Titus Popovici descoperă și profită de autonomia esteticului, motiv pentru care am intitulat cel de-al treilea capitol al acestei cercetări „Literatură tolerată”. Dar, nuvela „Moartea lui Ipu” nu e doar necompromisă, ci e un exemplu de literatură veritabilă, care pune în discuție problematici etern umane plasate într-un imaginar magnetic prin imprevizibilitate și originalitate.

Or, până și cea mai valoroasă creație literară a lui Titus Popovici a suportat prea adesea impactul unei grile de lectură minimalizatoare, cauzată de imaginea publică a autorului. Detașându-ne de amintitele prejudecăți, am încercat să oferim – printr-o decelare a tehnicilor narrative inedite, a implicațiilor existențial-filosofice, a contextualizărilor socio-culturale posibile – o relectură a capodoperei lui Popovici care să argumenteze înscrierea sa printre cele mai importante realizări artistice ale literaturii române postbelice. Prin urmare, am constatat că „Moartea lui Ipu” garantează întâlnirea cititorilor cu una dintre cele mai subtile și complexe imagini artistice autohtone a vulnerabilității și falsității omului confruntat cu abuzul și nonsensul tiraniei (în cele mai variate forme ale ei, de la aceea militară, până la cea socială ori casnică). Reflectorii sunt de această dată copilul, care reclamă ridiculitatea și artificialitatea celorlalți, a societății în sine, a lumii *de afară*, de care încearcă să se îndepărteze însă în care este mereu readus de cei care vor să-l transforme într-un „om normal”, adică într-unul ca ei, respectiv „nebunul”, căruia nu-i rămâne decât să trăiască printr-o foucaultiană înscenare a propriei morți/înmormântări. Așadar, primul exemplu de literatură necompromisă a lui Titus Popovici este și o autentică operă de artă, deci o mostră din ceea ce ar fi putut deveni autorul în lipsa comunismului. Dacă am avea să-i reproșăm ceva autorului nostru, ar fi tocmai faptul că nu a profitat mai mult de acest „evazionism literar” din anii dezghețului ideologic.

După publicarea nuvelei „Moartea lui Ipu”, Titus Popovici dispare pentru încă douăzeci de ani din peisajul literar românesc, revenind imediat după căderea comunismului într-o altă ipostază – cea a denunțătorului regimului dictatorial. În volumele sale confesive autorul sugerează că niciodată nu a renunțat la a scrie literatură, ci doar la a o publica,

optând pentru *literatura de sertar*, ceea ce explică într-un fel revenirea sa în chiar anul 1990 cu romanul „Cutia de ghetete”, urmat la un an distanță de „Cartea de la Gura Zlata”. Din păcate, moartea sa prematură și neașteptată – survenită în urma unui accident rutier în 29 noiembrie 1994 – i-a zădărnicit proiectele literare, rămânând în urma sa o operă neîntregită. Două romane rămase în manuscris au fost recuperate de Domnița și Alex. Ștefănescu – „Cartierul Primăverii. Cap sau pajură” și „Disciplina dezordinii” –, fiind publicate în anul 1998 la editura „Mașina de scris”. Dar literatura postcomunistă a lui Titus Popovici nu a fost primită cu atenția cuvenită de critică, dedicându-i-se puține și sumare comentarii în paginile revistelor sau a Istoriilor și a Dicționarelor literare – majoritatea predispuse generalizărilor și prejudecăților (est)etice, de aceea și insuficiente și ineficiente în configurarea specificității artistice.

Interes major, contrar receptării critice inițiale, stârnesc și aceste proze („de sertar” sau nu) publicate în primii ani ai postcomunismului, care au fost contestate chiar și înainte de a fi citite, negându-se în acest fel principiul fundamental al criticii și impunându-se o falsă reprezentare a scriitorului și a literaturii sale în istorie. Romanele „Cutia de ghetete” (1990) și „Cartierul Primăverii. Cap sau pajură” (1998) sunt complementare, deoarece prin ele se (re)constituie un tablou al comunismului românesc, primul tratând pe un ton grav impactul dictaturii asupra oamenilor obișnuiți – victime ale unui regim aberant –, iar al doilea fiind o satiră virulentă la adresa călăilor – a reprezentanților partidului unic care au instaurat și întreținut teroarea și absurdul. O altă legătură între aceste două romane se identifică la nivelul artei narative, lipsa constrângerilor ideologice generând mutații stilistice și în proza lui Titus Popovici, care-și adaptează inspirat stilul la noile direcții literare. O problematică des abordată de Titus Popovici în cărțile anterioare – limbajul/scrișul ca manipulare, supunere, vină, ispășire și evaziune – devine acum tutelară. Folosind în construirea romanului „Cutia de ghetete” cam tot arsenalul tehnicilor narative postmoderne (defragmentarea, intertextualitatea, ironia, parodia, intervențiile auctoriale în discurs ce întrerup narațiunea omniscientă, autoreferențialitatea etc.), Titus Popovici nu propune un metaroman propriu-zis, ci, mai degrabă, furnizează mijloacele optime pentru scopul în sine al cărții, și anume parodierea limbii de lemn și, prin implicație, satirizarea societății comuniste. Oamenii sunt percepuți ca niște marionete ale limbajului și ale mecanismului absurd al comunismului, care le refuză orice încercare de personalizare, de depășire a vidului existențial. Iar această non existență creează și un roman non-epic, un roman al vocilor și al limbajului, motiv pentru care capitolul al patrulea al lucrării noastre e intitulat „Literatură textualistă”. La fel, în *metaficțiunea istoriografică* „Cartierul

Primăverii. Cap sau pajură”, integrată în capitolul „Literatură postmodernă”, satira devine un fel de balsam terapeutic, un mod de răzbunare de sine, de răzbunare a propriei conștiințe, căci alegerea de a fi unul dintre mercenarii intelectuali ai dictaturii s-a dovedit mai curând neavantajoasă: un trai comod și fără griji într-o epocă cumplită n-a putut suplini o conștiință neîmpăcată și un nume pătat. Istoria aici nu se vrea verificată, întărită și mitizată, ci polemizată. Demitizat ajunge comunismul și, în același timp, demistificat este ceea ce autorul mistificase prin romanele realist-socialiste. Am încercat să demonstrăm, deci, că Titus Popovici este un scriitor realist, însă această calitate i-a fost diminuată de chingile realismului socialist. Astfel, din parodierea romanului realist rezultă și o autoparodie a celui care, nu întâmplător, a ajuns un marginal, căci nicio categorie nu-l revendică, așa cum nici el nu mai e capabil să i se restituie – complet și neviciat – vreunei ideologii literare sau politice.

Ultimul capitol al lucrării noastre – „Literatură confesivă” –, ce integrează două volume – „Cartea de la Gura Zlata” (1991) și „Disciplina dezordinii” (1998) –, se concentrează asupra restituirii unei biografii a spiritului creator al lui Titus Popovici. Dacă „Disciplina dezordinii” a surescitat întrucâtva interesul criticii, mai mult pentru „îndrăzneala” autorului de a se întoarce împotriva regimului comunist pe care altădată l-a servit oportunist și de a dezvălui indiscreții din culisele oficiale ale acesteia, „Cartea de la Gura Zlata” este amintită doar la index în toate Istoriile și Dicționarele literare. Or, pendulând între seriozitatea unui studiu documentar-istoric și senzaționalismul dezvăluirilor unor intimități existențiale, între complexa poetică a dimensiunii literare și complicata textură a dimensiunii psihologice, între pretențiile de adevăr și inerentele mistificări, literatura confesivă presupune o incursiune critică generoasă și atrăgătoare, dar deloc facilă, având în vedere caracterul hibrid al acesteia. Astfel, studiul nostru încearcă să păstreze un echilibru necesar între grila autobiografică și cea literară și să ordoneze reprezentările într-o panoramă integratoare capabilă să articuleze atât valențele stilistice, cât și particularitățile care configurează personalitatea lui Titus Popovici și devenirea sa în lume și în ficțiune.

Așadar, literatura explicit confesivă a lui Titus Popovici conturează un demers – destul de exotic în contextul culturii române contemporane – de autoflagelare și de ispășire publică a unui trecut traumatic din punct de vedere moral. Aici, Titus Popovici oscilează între stări contradictorii. Pe de-o parte, își dorește să fie iertat, deși nu poate susține cu tărie că regretă viața epicureică pe care partidul comunist i-a asigurat-o contra serviciilor sale. Se remarcă asumarea alegerii unui drum care nu-i (mai) face cinste, un drum totuși lipsit de

griji, care i-a oferit o „epocă de aur”, o „epocă fără judecători”. Pe de altă parte, scriitorul realizează cu regret că există posibilitatea ca ceilalți, contemporani și urmași, să nu-l ierte pentru drumul ales în viață și să nu-i ofere niciodată o reabilitare. Titus Popovici optează pentru asumare lucidă, ba mai mult, scrie cu o degajare ostentativă despre rolurile îndeplinite în partid nu doar de el, ci și de mulți alți oameni de cultură și nu numai, dintre care unii reușiseră să păstreze aparențele, declarându-se nepătați de mizeria dictaturii. Dar cele mai „rușinoase” aspecte din viața lui Titus Popovici au fost întotdeauna la vedere: calitatea de membru C.C. a fost oficială și asumată, la fel ca tezismul în calitate de scriitor și scenarist, deci despre o *fictionalizare* a istoriei din aceste puncte de vedere nu poate fi vorba.

Cu toate că a profitat din plin de beneficiile colaborării cu partidul, nu a crezut niciodată în doctrina acestuia, ci, dimpotrivă, era conștient de absurditatea regimului ce *invita la eșafod* orice formă de nesupunere. Însă nici în aceste mărturisiri Titus Popovici nu-și exprimă regretul pentru opțiunile din timpul dictaturii (ar fi căzut probabil în cinism și în minciună, riscând să-și compromită cartea încă și mai mult decât o face numele autorului de pe copertă) și nici nu-și face un țel din a-și justifica alegerile (deși e de la sine înțeles că după '89 orice acolit al comunismului a experimentat sentimentul părerii de rău – unii pentru că nu au rezistat tentației unei vieți tihnite și îmbelșugate, alții pentru că au cedat presiunilor și amenințărilor, încă există și o categorie care a deplâns însăși căderea dictaturii. Indiferent de natura regretelor, fiecare și-a conceput și o modalitate de justificare, de autoapărare – în fața acuzatorilor, a opiniei publice, a Istoriei, sau a propriei conștiințe). Cu siguranță și Titus Popovici a încercat aceste sentimente, chiar dacă nu le articulează explicit, însă el găsește un alt vinovat, își acuză, de fapt, soarta pentru ceea ce a fost, dar mai ales pentru ceea ce ar fi putut deveni (adică un scriitor recunoscut) dacă nu ar fi trăit cele mai nedrepte și inchizitoriale vremuri pentru oamenii de litere (și nu numai).

După cum am observat, întreaga literatură postdecembristă a lui Titus Popovici – fost membru al C.C. al P.C.R. – se întemeiază pe o critică a regimului comunist, dar schimbarea aceasta de viziune abia când pericolele au fost deja depășite a atras și oprobiul criticilor literari. Or, distopia socială din „Cutia de ghete”, cât și distopia politică din „Cartierul Primăverii. Cap sau pajură”, și cu atât mai mult mărturisirile din cele două volume confesive – nu de puține ori pline de căință – decurg dintr-o conștiință încărcată căreia i-a mai rămas doar puțința de a scrie și speranța că opera va umbri păcatele scriitorului și nu invers.

Pe tot parcursul acestei cercetări doctorale, am încercat să demonstrăm că Titus Popovici nu vrea și nu are cum să rămână prizonierul propriului trecut regretabil, dar nu poate nici să și-l anuleze, mai ales că în el stă copilăria și toată tinerețea sa. Și atunci, ajunge să împletească, chiar armonios, registrul ironic, și adesea trivial, cu cel nostalgic. Și pentru acest motiv, Titus Popovici rămâne unul dintre scriitori *canonici* ai regimului comunist, dar această vină morală nu are cum să-i discrediteze întreaga creație artistică. În ciuda sentințelor susținătorilor revizuirilor est-etice, „nomenclaturistul” Popovici e și un scriitor important al literaturii postbelice, fiindcă, departe de a fi un paradox, cu aceeași mână a scris și proze teziste, aservite regimului, și literatură nu doar evazionistă, ci de-a dreptul valoroasă estetic.

Bibliografie

I. Opera lui Titus Popovici

1. **Munteanu**, Francisc, **Popovici** Titus, *Schițe*, în „*Viața românească*”, anul III, nr. 12, decembrie 1950
2. **Popovici**, Titus, *Povestiri*, București, Editura Tineretului, 1955
3. **Popovici**, Titus, *Străinul*, București, Editura Tineretului, 1955
4. **Popovici**, Titus, *Străinul*, ediția a II-a, București, Editura Tineretului, 1956
5. **Popovici**, Titus, *Străinul*, ediția a III-a, București, Editura Tineretului, 1959
6. **Popovici**, Titus, *Străinul*, ediția a IV-a, revăzută, București, Editura Eminescu, 1972
7. **Popovici**, Titus, *Străinul*, ediția a V-a, București, Editura Eminescu, 1979
8. **Popovici**, Titus, *Străinul*, ediția a VI-a, revăzută și adăugită, București, Editura Facla, 1989
9. **Popovici**, Titus, *Setea*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958
10. **Popovici**, Titus, *Setea*, ediția a II-a, București, E.S.P.L.A., 1959
11. **Popovici**, Titus, *Setea*, ediția a III-a, cuvânt înainte de Paul Georgescu, București, Editura pentru Literatură, 1961
12. **Popovici**, Titus, *Setea*, ediția a IV-a, București, Editura pentru Literatură, 1964
13. **Popovici**, Titus, *Setea*, ediția a V-a, prefață și note de C. Regman, București, Editura Tineretului, 1966
14. **Popovici**, Titus, *Setea*, ediția a VII-a, revăzută, București, Editura Eminescu, 1974
15. **Popovici**, Titus, *Setea*, ediția a VIII-a, București, Editura Albatros, 1987
16. **Popovici**, Titus, *Cuba, teritoriu liber al Americii*, București, Editura Tineretului, 1962
17. **Popovici**, Titus, *Moartea lui Ipu*, București, Editura Albatros, 1970
18. **Popovici**, Titus, *Moartea lui Ipu*, ediția a II-a, București, Editura Albatros, 1971
19. **Popovici**, Titus, *Puterea și adevărul. Piesă în patru acte*, București, Editura Eminescu, 1973
20. **Popovici**, Titus, *Passacaglia. Dramă în două părți*, București, Editura Eminescu, 1989
21. **Popovici**, Titus, *Cutia de ghete*, Ploiești, Editura Elit-Comentator, 1990

22. **Popovici**, Titus, *Cutia de ghete*, ediția a II-a, revizuită de autor, București, Editura Mașina de scris, 1999
23. **Popovici**, Titus, *Cartea de la Gura Zlata*, București, Editura Eminescu, 1991
24. **Popovici**, Titus, *Râul uitării*, București, Editura Salut 2.000, 1994
25. **Popovici**, Titus, *Cartierul Primăverii, Cap sau pajură*, București, Editura Mașina de scris, 1998
26. **Popovici**, Titus, *Disciplina dezordinii*, București, Editura Mașina de scris, 1998

II. Bibliografie critică și teoretică

În volume

1. **Adam**, Jean-Michel, **Revaz**, Françoise, *Analiza povestirii*, traducere de Sorin Pârvu, Iași, Editura Institutul European, 1999
2. **Alexandrescu**, Sorin, *Privind înapoi, modernitatea*, traduceri de Mirela Adăscăliței, Șerban Anghelescu, Mara Chirițescu și Ramona Jugureanu, București, Editura Univers, 1999
3. **Alexandrescu**, Sorin, *Identitate în ruptură. Mentalități românești postbelice*, traduceri de Mirela Adăscăliței, Sorin Alexandrescu și Șerban Anghelescu, București, Editura Univers, 2000
4. **Anderson**, Linda, *Autobiography*, Routledge, London and New York, 2001
5. **Andreescu**, Gabriel, *L-am urât pe Ceaușescu. Ani, oameni, disidență*, Iași, Editura Polirom, 2009
6. **Arendt**, Hannah, *Originile totalitarismului*, traducere de Ion Dur și Mircea Ivănescu, București, Editura Humanitas, 2006
7. **Aristotel**, *Poetica*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1965
8. **Aucouturier**, Michel, *Realismul socialist*, traducere din limba franceză de Lucia Flonta, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001
9. **Auerbach**, Erich, *Mimesis. Reprezentarea realității în literatura occidentală*, traducere de I. Negoitescu, București, Editura Pentru Literatură Universală, 1967
10. **Bahtin**, M., *Probleme de literatură și estetică*, traducere de Nicolae Iliescu, prefață de Marian Vasile, București, Editura Univers, 1982

11. **Barry**, Peter, *Beginning theory. An introduction to literary and cultural theory*, second edition, Manchester University Press, 2002
12. **Barthes**, Roland, *Plăcerea textului*, Cluj-Napoca, Editura Echinocțiu, 1994
13. **Boia**, Lucian, *Mitologia științifică a comunismului*, București, Editura Humanitas, 1999
14. **Boldea**, Iulian, *Scriitori români contemporani*, Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2002
15. **Booth**, Wayne, *Retorica romanului*, București, Editura Univers, 1976
16. **Bourdieu**, Pierre, *Regulile artei. Geneza și structura câmpului literar*, traducere de Laura Albușescu și Bogdan Ghiu, ediția a II-a, București, Editura Art, 2012
17. **Bugariu**, Voicu, *Analogon. Eseuri și disociații*, București, Editura Cartea Românească, 1981
18. **Camus**, Albert, *Străinul*, București, Editura Albatros, 1992
19. **Călinescu**, Matei, *Cinci fețe ale modernității*, București, Editura Univers, 1996
20. **Cărtărescu**, Mircea, *Postmodernismul românesc*, București, Editura Humanitas, 2010
21. **Cordoș**, Sanda, *Literatura între revoluție și reacțiune. Problema crizei în literatura română și rusă a secolului XX*, Cluj-Napoca, Editura Biblioteca Apostrof, 1999
22. **Cordoș**, Sanda, *Un obiect util*, în prefață la *Tratament fabulatoriu*, ediția a III-a, București, Editura Compania, 2006
23. **Cordoș**, Sanda, *Lumi din cuvinte. Reprezentări și identități în literatura română postbelică*, București, Editura Cartea Românească, 2012
24. **Cornea**, Paul, *Introducere în teoria lecturii*, Iași, Editura Polirom, 1998
25. **Cornea**, Paul, *Delimitări și ipoteze. Comunicări și eseuri de teorie literară și studii culturale*, Iași, Editura Polirom, 2008
26. **Cosașu**, Radu, *Autodenunțuri și precizări*, București, Editura Hasefer, 2001
27. **Crăciun**, Gheorghe, *În căutarea referinței*, Pitești, Editura Paralela 45, 1998
28. **Crăciun**, Gheorghe (coord), *Competiția continuă. Generația '80 în texte teoretice*, Pitești, Editura Paralela 45, 1999
29. **Cristea-Enache**, Daniel, *O carte perversă, în Concert de deschidere*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2001
30. **Cubleșan**, Constantin, *Clasici și moderni*, București, Editura Gramar, 2003
31. **Cubleșan**, Constantin, *De la tradiție la postmodernism*, Drobeta Turnu Severin, Editura Decebal, 2005

32. **De Man**, Paul, *Allegories of Reading*, Yale University Press, New Haven and London, 1979
33. **Defays**, Jean-Marc, *Comicul. Principii, procedee, desfășurare*, traducere de Ștefania Bejan, Iași, Editura Institutul European, 2000
34. **Dobrescu**, Caius, *Modernitatea ultimă*, București, Editura Univers, 1998
35. **Faulkner**, William, *Zgomotul și furia*, traducere de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers, 1971
36. **Forster**, E. M., *Aspecte ale romanului. Terminologie retorică și poetică*, Iași, Editura Universității „Al. Ioan Cuza”, 1994
37. **Foucault**, Michel, *Istoria nebuniei în epoca clasică*, traducere de Mircea Vasilescu, București, Editura Humanitas, 1996
38. **Gadamer**, Hans-Georg, *Însingurarea ca simptom al înstrăinării de sine în Elogiul teoriei. Moștenirea Europei*, Iași, Editura Polirom, 1999
39. **Gadamer**, Hans-Georg, *Adevăr și metodă*, traducere de Gabriel Kohn și Călin Petcana, București, Editura Teora, 2001
40. **Genette**, Gerard, *Figuri*, traducere de Angela Ion și Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1978
41. **Goldiș**, Alex., *Critica în tranșee. De la realismul socialist la autonomia esteticului*, București, Editura Cartea Românească, 2011
42. **Grigurcu**, Gheorghe, *Amurgul idolilor*, București, Editura Nemira, 1999
43. **Guy de Maupassant**, *Bulgăre de seu*, traducere de Lucia Demetrius, București, Editura ESPLA, 1960
44. **Holban**, Ioan, *Literatura subiectivă*, București, Editura Minerva, 1989
45. **Hutcheon**, Linda, *Politica postmodernismului*, traducere de Mircea Deac, București, Editura Univers, 1997
46. **Hutcheon**, Linda, *Poetica postmodernismului*, traducere de Dan Popescu, București, Editura Univers, 2002
47. **Iorgulescu**, Mircea, *Rondul de noapte*, București, Editura Cartea Românească, 1974
48. **Iser**, Wolfgang, *Actul lecturii. O teorie a efectului estetic*, Pitești, Paralela 45, 2006
49. **Istrate**, Ion (coord), *Dicționarul cronologic al romanului românesc.1990-2000*, București, Editura Academiei Române, 2011
50. **Kafka**, Franz, *Procesul*, traducere de Roland-Mathias Schenn, București, Editura Adevărul Holding, 2009

51. **Lejeune**, Philippe, *Pactul autobiografic*, traducere de Irina Margareta Nistor, București, Editura Univers, 2000
52. **Lintvelt**, Jaap, *Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere. Teorie și analiză*, traducere de Angela Martin, București, Editura Univers, 1994
53. **Lovinescu**, Monica, *Est-etice. Unde scurte IV*, București, Editura Humanitas, 1994
54. **Mancaș**, Mihaela, *Stilul indirect liber în româna literară*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972
55. **Mancaș**, Mihaela, *Tablou și acțiune. Descrierea în proza narativă românească*, Editura Universității din București, 2005
56. **Manolescu**, Ion, *Literatura memorialistică*, București, Editura Humanitas, 1996
57. **Manolescu**, Ion, **Cernat**, Paul, **Mitchievici**, Angelo, **Stanomir**, Ioan, *Explorări în comunismul românesc, Vol. I*, Iași, Editura Polirom, 2004
58. **Manolescu**, Ion, **Cernat**, Paul, **Mitchievici**, Angelo, **Stanomir**, Ioan, *Explorări în comunismul românesc, Vol. II*, Iași, Editura Polirom, 2005
59. **Manolescu**, Nicolae, *Literatura română postbelică. Lista lui Manolescu. Proza. Teatrul. Vol. II*, Brașov, Editura Aula, 2001
60. **Manolescu**, Nicolae, *Arca lui Noe*, București, Editura Gramar, 2004
61. **Manolescu**, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008
62. **Marino**, Adrian, *Hermeneutica ideii de literatură*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987
63. **Márquez García**, Gabriel, *A trăi pentru a-ți povesti viața*, traducere de Tudora Șandru Mehedinți, București, Editura RAO, 2010
64. **Micu**, Dumitru, *Scurtă istorie a literaturii române*, București, Editura Iriana, 1996
65. **Micu**, Dumitru, *Istoria literaturii române de la creația populară la postmodernism*, București, Editura Saeculum I.O., 2000
66. **Mihăilescu**, C. Dan, *Literatura română în postceaușism. I. Memorialistica sau trecutul ca re-umanizare*, Iași, Editura Polirom, 2004
67. **Mihăilescu**, Florin, *De la proletcultism la postmodernism*, Constanța, Editura Pontica, 2002
68. **Mușat**, Carmen, *Perspective asupra romanului românesc contemporan și alte ficțiuni teoretice*, Pitești, Editura Paralela 45, 1998
69. **Nedelciu**, Mircea, *Tratament fabulatoriu*, București, Editura Cartea Românească, 1986

70. **Negrici**, Eugen, *Expresivitatea involuntară*, București, Editura Cartea Românească, 1977
71. **Negrici**, Eugen, *Literatura română sub comunism. Proza*, ediția a II-a, București, Editura Fundației Pro, 2006
72. **Negrici**, Eugen, *Iluziile literaturii române*, București, Editura Cartea Românească, 2008
73. **Nițescu**, M., *Sub zodia proletcultismului. Dialectica puterii*, București, Editura Humanitas, 1995
74. **Oțoiu**, Adrian, *Ochiul bifurcat, limba sașie. Proza generației '80. Strategii transgresive*, Pitești, Editura Paralela 45, 2003
75. **Perian**, Gheorghe, *Literatura în schimbare*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2010
76. **Petraș**, Irina, *Despre feminitate, moarte și alte eternități*, București, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, 2006
77. **Petrescu**, Liviu, *Poetica postmodernismului*, Pitești, Editura Paralela 45, 1998
78. **Petroșel**, Daniela, *Retorica parodiei*, București, Editura Ideea Europeană, 2006
79. **Piru**, Alexandru, *Istoria literaturii române de la început până azi*, București, Editura Univers, 1981
80. **Pop**, Ion, (coord.), *Dicționar analitic de opere literare românești, Vol. I*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2007
81. **Pop**, Ion, (coord.), *Dicționar analitic de opere literare românești, Vol. II*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2007
82. **Popa**, Marian, *Istoria literaturii române de azi pe mâine, Vol. I*, București, Editura SemnE, 2009
83. **Popovici**, Vasile, *Eu, personajul*, București, Editura Cartea Românească, 1988
84. **Popovici**, Vasile, *Lumea personajului. O sistemică a personajului literar*, Cluj-Napoca, Editura Echinoc, 1997
85. **Preda**, Marin, *Imposibila întoarcere*, București, Editura Cartea Românească, 1971
86. **Prince**, Gerald, *Dicționar de naratologie*, Iași, Institutul European, 2004
87. **Proust**, Marcel, *Contra lui Sainte-Beuve*, București, Editura Univers, 1976
88. **Ricardou**, Jean, *Noi probleme ale romanului*, traducere de Liana și Valentin Atanasiu, București, Editura Univers, 1988
89. **Ricoeur**, Paul, *Eseuri de hermeneutică*, traducere de Vasile Tonoiu, București, Editura Humanitas, 1995

90. **Rotaru**, Ion, *O istorie a literaturii române, Vol. III*, București, Editura Minerva, 1987
91. **Sasu**, Aurel, **Vartic**, Mariana, *Romanul românesc în interviuri. O istorie autobiografică*, București, Editura Minerva, 1985
92. **Schmid**, Wolf, *Narratology. An Introduction*, Walter de Gruyter GmbH&Co. KG, Berlin/New York, 2010
93. **Selejan**, Ana, *Trădarea intelectualilor*, Sibiu, Editura Transpress, 1992
94. **Selejan**, Ana, *Reeducare și prigoană*, Sibiu, Editura Thausib, 1993
95. **Selejan**, Ana, *Literatura în totalitarism. 1949-1951*, Sibiu, Editura Thausib, 1994
96. **Selejan**, Ana, *Literatura în totalitarism. 1957-1958*, București, Editura Cartea Românească, 1999
97. **Simion**, Eugen, *Prozatori români de azi*, Editura Cartea Românească, București, 1974
98. **Simion**, Eugen, *Întoarcerea autorului. Eseuri despre relația creator-operă*, București, Editura Cartea Românească, 1981
99. **Simion**, Eugen, *Scriitori români de azi, Vol. IV*, București, Editura Cartea Românească, 1989
100. **Simion**, Eugen, *Ficțiunea jurnalului intim, Vol. I-III*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001
101. **Simion**, Eugen (coord.), *Dicționarul general al literaturii române (P/R), Vol. V*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006
102. **Simion**, Eugen (coord.), *Cronologia vieții literare românești. Perioada postbelică. VI. 1954-1955*, București, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, 2011
103. **Simion**, Eugen (coord.), *Cronologia vieții literare românești. Perioada postbelică. VII. 1956-1957*, București, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, 2011
104. **Simion**, Eugen (coord.), *Cronologia vieții literare românești. Perioada postbelică. VIII. 1958-1959*, București, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, 2011
105. **Simion**, Eugen (coord.), *Cronologia vieții literare românești. Perioada postcomunistă. I. 1990*, București, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, 2014
106. **Simion**, Eugen (coord.), *Cronologia vieții literare românești. Perioada postcomunistă. II. 1991*, București, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, 2014

107. **Simion**, Eugen (coord.), *Cronologia vieții literare românești. Perioada postcomunistă. III. 1992*, București, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, 2014
108. **Slama-Cazacu**, Tatiana, *Stratageme comunicaționale și manipularea*, Iași, Editura Polirom, 2000
109. **Starobinski**, Jean, *Relația critică*, traducere de Alexandru George, București, Editura Univers, 1974
110. **Ștefănescu**, Alex., *Istoria literaturii române contemporane (1941-2000)*, București, Editura Mașina de scris, 2005
111. **Thom**, Françoise, *Limba de lemn*, traducere de Mona Antohi, studiu introductiv de Sorin Antohi, București, Editura Humanitas, 1993
112. **Tomuș**, Mircea, *Romanul romanului românesc. În căutarea personajului*, București, Editura Gramar, 1999
113. **Țeposu**, Radu G., *Viața și opiniile personajelor*, București, Editura Cartea Românească, 1983
114. **Țeposu**, Radu G., *Istoria tragică & grotescă a întunecatului deceniu literar nouă*, ediția a III-a, prefață de Al. Cistelecan, București, Editura Cartea Românească, 2006
115. **Ungureanu**, Cornel, *Proza românească de azi. Cucerirea tradiției*, București, Editura Cartea Românească, 1985
116. **Vernant**, Jean-Pierre, *Mit și gândire în Grecia antică*, traducere de Zoe Petre și Andrei Niculescu, București, Editura Meridiane, 1995
117. **Vianu**, Tudor, *Studii de stilistică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1968
118. **Vianu**, Tudor, *Studii de filozofia culturii*, București, Editura Eminescu, 1982
119. **Vianu**, Tudor, *Arta prozatorilor români*, București, Editura Minerva, 1988
120. **Vitner**, Ion, *Prozatori contemporani*, București, Editura pentru literatură, 1961
121. **Zaciu**, Mircea, **Papahagi**, Marian, **Sasu**, Aurel (coord.), *Dicționarul esențial al scriitorilor români*, București, Editura Albatros, 2000
122. **Zaciu**, Mircea, **Papahagi**, Marian, **Sasu**, Aurel (coord.), *Dicționarul scriitorilor români*, București, Editura Albatros, 2001
123. **Zafiu**, Rodica, *Limba și politică*, Editura Universității din București, 2007

În periodice

1. **Buciu**, Marian Victor, *Titus Popovici între propagandă, inhibiție și autoexcludere literară*, în „Viața Românească”, nr. 1-2, 2008
2. **Buzilă**, Boris, *Drumul Străinului*, în „România liberă”, nr. 8, 14 august 1955
3. **Cernat**, Paul, *Iluziile revizionismului est-etic (III)*, în „Observator cultural”, nr. 541, 10 septembrie 2010
4. **Cernat**, Paul, *NON-FICȚIUNE. Vitalitatea intelectuală a nonficțiunii*, în „Observator cultural”, nr. 804, 8 ianuarie 2016, p. 11
5. **Cioculescu**, Barbu, *Titus Popovici, clasic și după moarte*, în „România literară”, nr. 3, 1-7 februarie 1995
6. **Ciopraga**, Constantin, *Despre jurnale și memorii*, în „Viața românească”, nr. 11, 2001
7. **Coroiu**, Constantin, *Scriitorul față cu „puterea și adevărul”*, în „Cultura”, nr. 243, 1 octombrie 2009
8. **Crăciun**, Gheorghe, *Valoare și canon sau despre sinuciderea din grădina estetică a literaturii române*, în „Observator cultural”, nr. 57, 27 martie 2001
9. **Crăciun**, Gheorghe, *Literatura – posibilități și limite postmoderne*, în „Observator cultural”, nr. 176, 8 iulie 2003
10. **Crohmălniceanu**, S. Ov., *„Romanul fără autor”*, în „Gazeta literară”, nr. 35, august 1963
11. **Crohmălniceanu**, S. Ov., *Câți nu l-au omorât pe Ceaușescu*, în „Caiete critice”, nr. 4-5, aprilie 1991
12. **Croitoru**, Dan, *Orașul fără puncte cardinale*, în „România literară”, nr. 42, 20-26 octombrie 1999
13. **Croitoru**, Dan, *Cronica unei „iepoci”*, în „România literară”, nr. 7, 24 februarie-2 martie 1999
14. **Cubleșan**, Constantin, *Candoarea lucidă a copilăriei*, în „Tribuna”, nr. 28 (755), 16 iulie 1971
15. **Cubleșan**, Constantin, *Cartea de la Gura Zlata*, în „Tribuna”, nr. 21, 25-31 mai 1995
16. **Dimisianu**, Gabriel, *Un Procopius român*, în „România literară”, nr. 28, 15-21 iulie 1998

17. **Gafița**, Mihai, *Titus Popovici*, în „Gazeta literară”, nr. 26, iunie 1959
18. **Grigurcu**, Gheorghe, *Duplicitatea lui Titus Popovici*, în „România literară”, nr. 47, 29 noiembrie-5 decembrie 2000
19. **Grigurcu**, Gheorghe, *Un jurnal est-etic*, în „România literară”, nr. 50, 18-24 decembrie 2002
20. **Horodincă**, Georgeta, *Probleme ale prozei occidentale contemporane*, în „Gazeta literară”, nr. 14, aprilie 1964
21. **Lefter**, Ion Bogdan, *De-ale cărților, sub comunism ...*, în „Viața Românească”, nr. 5-6, 2010
22. **Lejeune**, Philippe, *Neliniștea pe care cititorul o încearcă față de istoria sa personală...*, traducere de Iulian Boldea, în „România literară”, nr. 31, 3-8 august 2012
23. **Maior**, Felix, *O spovedanie târzie*, în „Tomis”, nr. 10 (339), anul III (XXXIII), 2000
24. **Manolescu**, Nicolae, *Revizuirile critice*, în „România literară”, nr. 6, 12-18 februarie 2003
25. **Marcu**, Luminița, *Față în față cu literatura scrisă în comunism*, în „Observator cultural”, nr. 244, 26 octombrie 2004
26. **Martin**, Angela, *Punct de vedere și viziune. Jaap Lintvelt în dialog cu Angela Martin*, în „Cultura”, nr. 178, 19 iunie 2008
27. **Matei**, Alexandru, *Autoficțiunea, control de rutină*, în „Observator cultural”, nr. 184, 2 septembrie 2003
28. **Mavrodin**, Irina „Romane fără autor?”, în „Gazeta literară”, nr. 20, mai 1964
29. **Moraru**, Cristian, *Ostentație și ironie*, în „Caiete critice”, nr. 3-4, 1983
30. **Petraș**, Irina, *Fragmente despre moarte*, în „Contemporanul”, nr. 21, 23 mai 2002
31. **Petrescu**, R., *Povestirile lui Titus Popovici*, în „Viața românească”, nr. 6, iunie 1955
32. **Pleșu**, Andrei, *Inevitabilul post-modernism. Fragmente dintr-un text (încă) imposibil*, în „Caiete critice”, nr. 1-2, 1986
33. **Poantă**, Petru, *Titus Popovici, rentierul*, în „Tribuna”, nr. 206, 1-5 aprilie 2011
34. **Popescu**, Bogdan, *Un carnaval grotesc*, în „Caiete critice”, nr. 6, 7 iunie 1999
35. **Popescu**, Bogdan, *Gloria postumă*, în „Caiete critice”, nr. 4, 8 aprilie 2000
36. **Radu**, Al., *Titus Popovici, Povestiri*, în „Gazeta literară”, nr. 18, aprilie 1955
37. **Raicu**, Lucian, *Străinul*, în „Viața românească”, nr. 10, 1955

38. **Simion**, Eugen, *Jurnalul ca ficțiune*, în „Caiete critice”, nr. 3-4, 1986
39. **Simion**, Eugen, *Romanul-memorii*, în „Cultura”, nr. 113, 13 martie 2008
40. **Simuț**, Ion, *Canon după canon*, în „România literară”, nr. 6, 15-21 februarie 2006
41. **Simuț**, Ion, *Literatura evazionistă*, în „România literară”, nr. 17, 1-8 mai 2008
42. **Simuț**, Ion, *Ce s-a întâmplat cu literatura română în postcomunism – Simptomatologie generală*, în „România literară”, nr. 6, 15-21 februarie 2008
43. **Spiridon**, Monica, *Sinceritatea sintaxei*, în „Caiete critice”, nr. 3-4, 1986
44. **Tomuș**, Mircea, *Un roman al tinereții*, în „Steaua”, nr. 1, ianuarie 1956
45. **Țârlea**, Cătălin, *Activismul și reticența*, în „Contemporanul”, nr. 10, 11 martie 1999
46. **Ungureanu**, Dumitru, *Actorul și propagandistul*, în „Observator cultural”, nr. 181, 12 august 2003
47. **Urian**, Tudorel, *Scriitorul și măștile sale*, în „România literară”, nr. 8, 2-8 martie 2005
48. **Zamfir**, Mihai, *Doar talentul e de-ajuns?*, în „România literară”, nr. 19, 18-24 mai 2005
49. ***, *Controlul Conștiințelor (I)*, în „România literară”, nr. 46 din 21-28 noiembrie 2008
50. ***, *Controlul Conștiințelor (II)*, în „România literară”, nr. 47 din 28 noiembrie-05 decembrie 2008
51. ***, *Controlul Conștiințelor (III)*, în „România literară”, nr. 48 din 05-12 decembrie 2008
52. ***, *Controlul Conștiințelor (IV)*, în „România literară”, nr. 49 din 12-19 decembrie 2008
53. ***, *Controlul Conștiințelor (V)*, în „România literară”, nr. 50 din 19-26 decembrie 2008